

УДК 631.1

О. О. Мороз, к. е. н., доц.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКОВИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Вступ

Сучасний етап становлення ринкових відносин у сільському господарстві правомірно розглядати з позицій оцінки характеру і ефективності регулювання даних процесів, визначальну роль яких обумовлюють функції інституту держави. Важливим дане положення є і для України, сільське господарства якої знаходиться в стані трансформаційної динаміки формування ринку. З середини 30-х рр. ХХ ст. теза про активну роль держави в процесі регулювання підприємництва за умов вільного, відкритого ринкового суспільства стає провідною. Інтерпретації поглядів зводяться лише до тлумачення функційних завдань та ролі держави або ж взагалі полягають у площині дефініцій з точки зору окремих наукових шкіл. Парадигму об'єктивної необхідності зовнішнього регулювання в процесі розвитку аграрної сфери можна розглядати як універсальне положення,

характерне для будь-якої країни світу та рівня розвитку в умовах навіть ефективно функціонуючого ринку. Актуальним представляється передусім питання формування ефективної аграрної політики в Україні в плані активізації державного впливу з метою стримування і нейтралізації негативних процесів, обумовлених характером ринкових відносин та кон'юнктурних коливань.

Аналітична частина

За оцінками, загальна сума дотацій з державних бюджетів різних країн на розвиток сільського господарства в світі у 90-х рр. щорічно перевищувала 100 млрд. дол. США [1]. Така політика сформувалася за умов, коли в індустріальному світі сільське господарство давно втратило роль основи національної економіки. На його частку припадає в середньому не більше 2—3 % ВВП та 5 % працівників, і ці цифри мають тенденцію до зниження. Економіка України не є виключенням із загального правила. Крім того, через високу вартість найманої праці, техніки та оренди землі продукція місцевих фермерів часто обходиться дорожче, аніж імпорт аналогічних аграрних продуктів з країн, що розвиваються. Однак, на думку аналітиків, такі мотивації, як міркування продовольчої безпеки, а також загроза надлишкової міграції сільського населення в міста примушує субсидувати аграрний сектор за рахунок платників податків. Величина таких субсидій досягає в США 21 % від вартості сільськогосподарської продукції, в країнах ЄС — в середньому 50 %, в Норвегії — 57, Швейцарії — 82 % [2]. Близько 75 % обсягів сільськогосподарської продукції, що реалізується на внутрішньому ринку ЄС, перебуває в сфері державних заходів підтримки [1, 3]. Рівень державних субвенцій сільському господарству за моделлю ЕПС (еквівалент продуктових субвенцій у відсотках до вартості аграрної продукції) у 1998 р. становив у Швейцарії 73 %, Норвегії — 70 %, Ісландії — 69 %, Японії — 63 %, Кореї — 59 %, у країнах ЄС — 45, Туреччині — 39, США — 22, Мексиці — 19 %, Канаді — 18, Австралії — 7, Новій Зеландії — 1 %, Росії — 8—9 % [4]. У середньому по країнах ОЕСР (Організації економічної співпраці та розвитку) рівень дотацій у 1999 р. досягнув 40 %, у т.ч. по пшениці — 48, кукурудзі на зерно — 32, насінню олійних культур — 29, цукру — 56, молоку — 57, яловичині — 32, баранині — 42, свинині — 22, м'ясу птиці — 14, яйцях — 13 % [5]. Існує стандарт, за яким величина субсидій визначається кліматичними умовами: південні країни субсидують менше 10 дол. на 1 га, а північні — 3500 дол. США [6].

Яскравим прикладом протекціонізму є аграрна політика в країнах-членах ЄС. Здійснення такої політики обумовлене метою збереження внутрішнього ринку, обмеженням його нерівноваги, ефективним формуванням цін для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, контролем зовнішньої торгівлі з точки зору національних інтересів [7]. При цьому ефекти аграрної політики передбачають як витрати бюджету країн ЄС при експорті, коли світова ціна на товар нижча, ніж внутрішня ціна виробників в ЄС, так і регулювання (обмеження) доходів суб'єктів аграрного ринку (за рахунок митних платежів, зборів при імпорті товарів на ринок ЄС). Очевидно, загальна ринкова політика є найнеобхіднішою і в економічному сенсі логічною тоді, коли країни діють за межами національних кордонів, тобто на спільних конкурентних ринках. Об'єктивно в таких країнах існують різні вихідні умови та умови розвитку. В руслі загальносвітової економічної інтеграції основним вузлом суперечностей та перешкод для глибокої інтеграції стало зіткнення інтересів країн-імпортерів та експортерів. За логікою такого протистояння країни-експортери пов'язують своє майбутнє із значним розширенням експорту продовольства. Для країн-імпортерів ліквідація митних бар'єрів означає зниження доходів власних товаровиробників та цілий ряд супутніх негативних соціально-економічних наслідків.

У новітній історії яскравим прикладом подібних суперечностей стали так звані «хлібні закони» у Великобританії у першій половині XIX ст., коли ця країна стикнулася з дилемою запровадження митних зборів на експорт дешевого хліба з метою підтримки цін на дану категорію товарів на

внутрішньому ринку, збільшення прибутків власного виробництва, що загрожувало, тим не менше, усталеним зростанням цін на хліб. Послідовним противником введення таких мит, а, отже, всієї політики державного протекціонізму, характерної для економічної теорії меркантилізму, став Д. Рікардо, на той час вже відомий теоретик і прихильник економічного лібералізму А. Сміта. Свою точку зору Д. Рікардо обґрунтовував доцільністю зростання рівня конкуренції як невід'ємної складової економічного зростання та розвитку вільного підприємництва. Парламент Великобританії після довгих обговорень ввів мита, що призвело на початковому етапі дійсно до зростання цін на хліб. Проте такі обмеження, як це не дивно, не стали фактором обмеження для розвитку конкуренції на внутрішньому ринку Великобританії. Ціни на хліб зросли, рентабельність галузі підвищилася, що обумовило протягом достатньо нетривалого часу різке зростання пропозиції в межах самої країни, що, у свою чергу, цілком логічно спровокувало подальше зниження цін на хліб [8].

Сучасний механізм регулювання аграрного ринку в країнах-членах ЄС являє собою складний організаційно-економічний процес і є комплексом документів різного юридичного статусу, які регулюють різні аспекти аграрних відносин. Для цього були прийняті рішення з усунення торговельних бар'єрів між членами ЄС та заміни численних адміністративних та митних обмежень щодо інших країн єдиним зовнішньоекономічним тарифом [9]. Серед найзначніших етапів розвитку САП ЄС необхідно виділити:

1962 р. — утворення ринку зерна, а також інших видів продукції (крім кормів, торгівля якими в основному підпадала під ГААТ), формування механізму аграрного протекціонізму;

1968 р. — прийняття Меморандуму про реформу сільського господарства, спрямованого на послаблення наслідків надвиробництва, зменшення бюджетних витрат та формування структурної політики;

початок 80-х рр. — реформа європейської аграрної політики, погодження фінансової підтримки із зниженням виробництва, зокрема скороченням посівних площ та поголів'я худоби; введення квот на виробництво.

1993 р. — прийняття Угоди про Єдиний ринок, посиленням вимог до рівня виробництва та додержання природоохоронних стандартів.

кінець 90-х рр. — реформа САП у напрямку зменшення витратності та розширення функціональності аграрної сфери. Основні принципи формування нової аграрної політики: конкурентоспроможність аграрного сектора на світових ринках зі зменшенням рівня його субсидування; гарантований життєвий рівень сільського населення головним чином за рахунок стабільних доходів фермерів; відповідність виробництва попиту на продукцію та політиці збереження природного середовища: багатокладність виробництва, традицій населення як метод підтримки зайнятості та естетичних цінностей сільської місцевості; чіткіше розмежування функцій з реалізації аграрної політики між Співтовариством та окремими членами; обґрунтованість і виправданість витрат, що несе громадськість, забезпечення політики економічного та соціального розвитку села.

Щодо інших регіональних утворень, то, на відміну від ЄС, основною формою економічного співробітництва в них виступають преференційні угоди та зони вільної торгівлі. На думку А. Огінського, проблема тіснішої інтеграції, а тим більше спільний координований розвиток аграрної сфери регіону в більшості випадків не вийшов за межі намірів [10]. Основними формами регіонального співробітництва виступає усунення або зниження бар'єрів на шляху торгівлі продукцією. Водночас спостерігається тенденція посилення інтеграційних процесів та поглиблення зв'язків між окремими регіональними угрупованнями.

Набутий за тривалий час здійснення регуляторних заходів в країнах ЄС досвід дозволяє виділити такі три основні групи регуляторів сучасної аграрної політики, які можна вважати універсальними в умовах загального процесу глобалізації світового аграрного ринку:

1. Цінові важелі і тарифи, квоти, податки, експортні програми, імпорتنі ліцензії, політика державних цін та їх стабілізації. Ця група вважається найефективнішою з точки зору швидкості впливу.

2. Прямі платежі (дефіцитний платіж, платіж у випадку зміни структури виробництва, платіж у випадку стихійного лиха та ін.).

3. Субсидії на матеріально-технічні ресурси (звільнення від податків на паливо, страхування врожаю, субсидії на добрива, транспортування тощо).

Крім того, застосовують також і інші регулятори діяльності сільського господарства — фінансування науково-дослідних, меліоративних та інших робіт, що в цілому впливає на зменшення виробничих витрат тощо.

Щодо цін, то сучасна модель регулювання найчастіше передбачає варіант, коли держава впливає на ціноутворення окремих груп товарів, або окремих видів сировини та матеріалів, тобто товарів, які мають важливе значення у підтримці життєвого рівня населення чи є базовими для виробничої сфери. Держава може регулювати ціни адміністративно-юридичними методами (законодавчими актами), через податкову систему, яка передбачає введення різних податків (споживчого, прибуткового, кооперативного та інших), результатом чого є зміни цін і перерозподіл коштів між різними верствами суспільства. Як свідчить досвід, чим важчий загальний економічний стан окремої галузі (зокрема сільського господарства), тим більше цін перебувають під контролем держави. Враховуючи ж, що сільське господарство в новітній історії частіше всього не входило до найприбутковіших сфер бізнесу у жодній країні світу, це ще раз підтверджує необхідність здійснення реформування галузі з огляду на необхідність існування жорстких правил регулювання.

Так, у післявоєнний період економіка країн Заходу характеризувалася відсутністю достатньої кількості товарів, послуг та грошей в обороті, зростанням цін, великим розривом між офіційними цінами і цінами тіньової економіки. Саме у цей період було сильним державне адміністрування економіки, у т.ч. і високий рівень контролювання цін. Зокрема, у Великобританії у 1946 р. контрольовані ціни становили до 60 % обсягу продажу споживчих товарів. Тенденція зниження впливу держави на величину цін проходила поетапно за заздалегідь розробленою триетапною схемою. Мета першого етапу (кінець 40-х рр.) полягала у ліквідації розбалансованості економіки, що нанесла сільському господарству війна. Тоді головними методами державного регулювання сільського господарства були економічні переважно протекціоністського характеру. Але водночас державні ціни встановлювались таким чином, щоб внаслідок дефіциту продовольчих товарів ціни на них у роздрібній торгівлі не зростали галопними темпами. Крім того, держава субсидувала сільськогосподарське виробництво.

Другий етап був зумовлений тотальною механізацією сільського господарства та його технічним переозброєнням у 50-х рр. На цьому етапі великого значення набувають прямі державні інвестиції в аграрний сектор, перероблення і збут продукції. Продовжує здійснюватись підтримка цін на сільськогосподарські продукти. Проте при цьому все більшого значення набирає субсидування виробничих витрат та інвестицій фермерів. Третій етап полягав у переході до широкого довгострокового і багатогранного регулювання сільського господарства, яке розпочалося з кінця 60-х рр. Цей час характеризується комплексним втручанням держави у процеси виробництва, перероблення і збуту продукції, а також практично у всі аспекти соціальних відносин на селі. Особливість даного етапу полягає в узгодженні ринкової, структурної та соціальної політики і використання її з метою розвитку всього АПК. За основу для вирішення проблеми було взято «класичні» засоби, тобто відновлення реального зростання економіки шляхом розвитку виробництва, підвищення продуктивності праці. Під особливим контролем економічних служб країн перебували взаємопов'язані категорії — зарплата і ціни.

В цілому ж лібералізація цін в країнах Заходу здійснювалася тривалий період, причому вона чергувалася то з посиленням контролю за цінами, то з його послабленням. Основні етапи роздержавлення цін проходили протягом 40—50-х рр. Однак у західних країнах з ринковою

економікою держава втручається в систему ціноутворення і зараз, що підтверджує глобальний характер даного явища.

Важливим регулятором держави у забезпеченні стабільності розвитку сільського господарства є встановлення паритету цін на товарну продукцію сільського товаровиробника і товари та послуги, які він споживає у процесі виробництва. Для української економіки, на нашу думку, це — проблема підвищеної актуальності. У даному плані цікавим є досвід США, де ведеться щомісячний і щорічний облік фермерських цін і цін на засоби виробництва для сільського господарства, а також їх співвідношення. У зв'язку з цим досліджуються фермерські ціни реалізації, розрахункові паритетні фермерські ціни реалізації, ціни на засоби виробництва і послуги, включаючи зарплату найманих сільськогосподарських працівників, орендну плату; індекси цін та платежів, у тому числі агрегований індекс цін на предмети споживання, засоби виробництва і послуги, що називають паритетним індексом. Вирахована цілим комплексом дій паритетна фермерська ціна реалізації визначає купівельну спроможність фермерської продукції за певний місяць чи рік порівняно з 1910—1914 рр., що взяті за базовий період. Тобто це така фермерська ціна, яка дозволила б придбати за реалізовану фермером продукцію стільки ж предметів споживання, засобів виробництва і послуг, скільки їх можна було придбати у 1910—1914 рр. Паритетна ціна розраховується за 150 видами сільськогосподарської продукції в цілому по країні на основі фермерських цін реалізації продукції у середньому за попередні 10 років. Відношення індексу фермерських цін реалізації на сільськогосподарську продукцію в цілому до паритетного індексу становить паритетне співвідношення, яке виявляє відповідну покупну спроможність сільського господарства США.

Тим не менше, сучасна західна економічна теорія і практика виходить з концепції, за якої основними механізмами, на основі яких здійснюється регулювання цін, є дія економічних законів, а саме: закону вартості, який враховує ціну виробництва (механізми цього закону впливають на всі складові виробництва); закону отримання норми прибутку (у Західній Європі максимальний процент прибутку не може перевищувати 21 %, в Японії — 19 %); закону норми експлуатації, що регулює рівень заробітної плати; закону рівня приватизації, який визначає ефективність використання основних фондів, їх оновлення та інших законів. Таким чином, сучасна практика регулювання цін західної економіки представляє собою значно складніший механізм, аніж класичні постулати політекономії, які будували ціноутворення на основі теорії втрат. При цьому така практика має суттєві відмінності і від маржинальної теорії ціноутворення, за якою останнє передбачає співвідношення між попитом і пропозицією та корегування з огляду на нижню межу — витрати в процесі виробництва та реалізації та верхню межу — суб'єктивну оцінку корисності даного товару на ринку з боку споживача.

Не менше значення в розвинутих країнах надається і питанням регулювання розподілу прибутку між галузями народного господарства. Так, за японською моделлю ринкової економіки розподіл прибутків є таким: банки мають менш ніж 1 % прибутків промисловості і сільськогосподарських товаровиробників; комерційні структури — близько 4 %, виробники — 92—95 %, з них 70—85 % спрямовується на розвиток народного господарства. Подібна картина характерна для більшості розвинутих країн світу. Натомість в Україні за період реформування економіки створювалась протилежна ситуація. Так, банки України в 1992 р. одержали 36,5 % прибутків усього народного господарства, у 1995 р. — 60 % прибутків, комерційні структури — 25—28 %, тоді як промисловість та сільське господарство — 12—15 % [11]. Причому це дані без урахування «тіньових» прибутків. У 1997 р. офіційні прибутки банків та комерційних структур наблизились до 90 %. За таких умов використання прибутку навіть мріяти про ефективний розвиток економіки України й особливо такої трудомісткої галузі з подовженим обігом оборотних засобів, як аграрна, марно.

Вченими розглядається загальне та спеціальне регулювання організації аграрного ринку [12—13]. Основними напрямками державної політики щодо організації та функціонування ринку аграрної продукції є: захист внутрішнього ринку митними важелями та переведення імпорту

продовольства на конкурсні засади; підтримка доходів товаровиробників ринковими засобами та прямими інноваційними субсидіями, активна допомога товаровиробникам у проведенні експортних операцій. При цьому світове сільське господарство, за деякими даними, формує близько 2 % валового національного продукту, а одержує 2,6 % коштів державних бюджетів [14].

Високий рівень конкурентоспроможності продукції сільського господарства цієї країни на вітчизняному та світовому ринках підтримується за допомогою ефективної системи адміністративного регулювання, спрямованої на стабілізацію цін для виробників, стимулювання попиту на продовольство, забезпечення функціональних служб інформаційно-консультативних послуг, сприяння охороні навколишнього природного середовища, розвиток інноваційних процесів, вдосконалення якості продукції, субсидування експортерів та поширення впливу на нові ринкові сегменти. Як бачимо, мова йде про системну, комплексну і виключно різнопланову політику підтримки, а не існування якихось одних тимчасових заходів стимулювання. Виходячи з цього, можна поставити під сумнів взагалі існування ліберальних ринкових механізмів у сільському господарстві цієї країни. При цьому, як вважається, США є країною з найрозвинутішими ринковими відносинами. І до сьогоднішньої ситуації відбулася ціла еволюція парадигми аграрних реформ.

Із середини 80-х рр. під впливом загострення проблеми товарних надлишків ціни підтримки були заморожені і в наступні роки механізм регулювання трансформувалася у напрямі зниження цін або зменшення субсидій у випадках, коли загальний обсяг виробництва певного виду продукції в країнах ЄС перевищував максимально встановлені квоти. Починаючи з 1991 р. в ЄС запроваджується варіант регулювання доходів фермерів, який отримав назву «плану Мак-Шеррі». Його ідеологія полягає у зниженні цін на сільськогосподарську продукцію і наданні компенсацій безпосередньо товаровиробникам. У цілому бюджетні кошти, що спрямовуються на підтримку цін на аграрну продукцію та інші заходи з регулювання доходів фермерів, зросли від 20,4 млрд. єкю у 1985 р. до 40,3 млрд. єкю у 1994 р., хоча їх питома вага в загальному бюджеті ЄС знизилася від 74 до 59 % [1].

Принципове положення теорії ціноутворення за ринкової економіки є баланс попиту та пропозиції. Так, у високоурожайні роки ціни на сільськогосподарську продукцію нижчі, ніж у роки з низьким урожаєм. У свою чергу високі ціни стимулюють товаровиробників до збільшення виробництва продукції, і навпаки. Таким чином, здійснюється перелив капіталу як всередині галузі, так і між галузями. Тим не менше, з появою надійних і сучасних інформаційних каналів передачі цін на продукцію з різних ринків коливання цін стало незначним, а механізм отримання інформації про ціни, надходження, продаж та залишки товарів на центральних ринках призвели до значного скорочення вибору місць реалізації продукції товаровиробниками. Однак, незважаючи на значну свободу товаровиробників та ринкового ціноутворення на продукцію, основою якої є конкуренція, попит та пропозиція, сучасна концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в розвинутих країнах передбачає активний вплив держави за допомогою економічних важелів на формування як у межах національних кордонів, так і поза ними під час здійснення експортно-імпортних операцій.

В агроекономічній науковій літературі сформоване положення про ефект цінового резонансу економічного циклу. Його сутність полягає у тому, що значне підвищення цін стимулює зростання виробництва лише 2—3 роки [15]. З часом значно зростають ціни на засоби виробництва, що зменшує доходи товаровиробників сільськогосподарської продукції до рівнів, які не дають змоги вести розширене виробництво у фермерському господарстві. Таким чином, сільське господарство знову потребує чергового регулювання цінового механізму. Прикладом циклічного стимулювання сільського господарства може бути державне регулювання цін у країнах ЄС у 50-ті та на початку 60-х рр. Сучасний механізм інтеграції та уніфікації цінового механізму в країнах спільного ринку для підтримки доходів у сільському господарстві передбачає 90 % витрат аграрного бюджету. До факторів, які враховуються під час розроблення політики державних цін у розвинутих країнах, слід віднести: 1) відповідність цін на сільськогосподарську продукцію та засоби виробництва; 2) витрати на виробництво продукції у спеціалізованих фермерських господарствах; 3)

прибутковість фермерських господарств, спеціалізованих галузей та всього сільського господарства; 4) дохід фермерів на вкладений капітал та їх фінансові можливості ведення розширеного виробництва.

Наведений Ю. Губені аналіз [16] дозволяє зробити висновок, що на репрезентативному аграрному ринку певного виду продукції можна регулювати попит і пропозицію з метою створення ринкової рівноваги лише за умови вищої еластичності попиту ніж пропозиції. В загальних рисах регуляційна дія на цьому ринку може проявитися за допомогою таких основних груп прийомів: регулювання пропозицій; регулювання цін; регулювання попиту. Більше того, ефективний регуляційний механізм, як стверджується [17] повинен використовувати всі групи прийомів у тісному поєднанні.

Досить цікавою і вартою бути використаною в умовах України, з огляду на високу значимість для вітчизняних сільськогосподарських виробників «паливно-енергетичної» проблеми, є практика постачання для сільського господарства так званої «зеленої нафти». Дедалі більше країн вдається до такого способу підтримки сільськогосподарських виробників, розуміючи велику значимість та одночасну витратність для села процесів механізації. Під «зеленою нафтою» розуміють спеціально виділене для сільського господарства паливо, яке дотується із бюджету, або має (що буває частіше) суттєві пільги щодо оподаткування [16].

На даний час концепція паритетності цін на аграрному ринку не має вирішального значення в процесі обґрунтування рівня підтримки у фермерських господарствах. Критика з боку окремих вчених побудована на тому, що паритетне співвідношення не відбиває таких важливих критеріїв як собівартість продукції, продуктивність праці, рівень рентабельності, якість продукції та ефективність менеджменту [18]. Переоцінка традиційних положень аграрної політики розвинутих країн полягає у тому, що, наприклад, в останні роки у США в державній підтримці фермерів намітилися тенденція до поступового скорочення бюджетних виплат і зміни їх спрямованості. За новим законом про сільське господарство, який прийнятий у 1996 р. і розрахований на сім років, передбачається протягом цього періоду здійснити федеральні виплати фермерам у розмірі 35,6 млрд. дол. з тенденцією до їх скорочення: 1996 р. — 5,6; 2000 р. — 5,1; 2002 р. — 4 млрд. дол. [14]. З 2002 р. у США призупиняються майже всі прямі субсидії фермерів і посилюється вплив ринкових регуляторів [11]. Програмою «Порядок денний 2000» у країнах ЄС передбачено зменшення видатків на здійснення спільної аграрної політики до рівня 37,3 млрд. євро в 2006 р. за деякого збільшення витрат на розширення цього економічного угруповання [19] (табл. 1).

Нормальна економічна логіка підтверджує, що втручання держави в ринок вимагає значних фінансових ресурсів. В умовах Чехії дана сума коливається щорічно в межах 85—190 млн. дол. США [20], а в умовах такої аграрної країни, як Україна повинна б бути більшою у 3,5—4,5 рази. І це лише у сфері державного регулювання цін, але ж, крім такої програми, повинні діяти ще й соціальні підтримувальні та дотаційні програми, які також досить дорогі. Надмірне навантаження на бюджет у перехідний період може призвести до небажаної макроекономічної ситуації. Відволікання бюджетних коштів на регулювання аграрного ринку, крім позитивних наслідків, має і не менш очевидні негативні: посилення податкового тиску на виробників та споживачів; збільшення неефективних витрат зв'язку з «консервацією» несприятливих пропорцій і підтриманням низько ефективних виробників; зниження ефективності конкурентного змагання та конкурентного потенціалу галузі.

Таблиця 1

Перспективні витрати на аграрну сферу ЄС, млрд. євро (у цінах на 1999 р.)

Показники	2002	2003	2004	2005	2006
Витрати на здійснення САП	39,6	39,4	38,4	37,6	37,3
Фінансування регіональної аграрної політики	4,3	4,3	4,4	4,4	4,4
Витрати на підготовку до вступу нових членів ЄС	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Видатки на розширення в аграрних галузях	1,6	2,0	2,5	2,9	3,4

За даними [20], сукупні втрати від надмірного регулювання ринку навіть дещо перевищують вартість інтервенційних витрат. Як наслідок, витрати лягають «на плечі» споживача, що не сприяє підвищенню купівельної спроможності, обмежує внутрішній попит. Тому можна погодитись з тією точкою зору, що аграрна політика у стратегічному плані повинна прямувати до створення «нормальних», а не «парникових» умов для сільського господарства. Регулювання ринку економічним втручанням держави є своєрідним «необхідним злом» на недовість, значну соціальну «ціну» або повільність ринкової саморегуляції. Адже стабілізація цін та виробничих програм неодмінно відбудеться і без втручання держави, але досить повільно та із загрозливими соціально-економічними наслідками. Стабілізаційні заходи досить популярні у політичному плані, тому їх впровадження, як правило, лобіюються не тільки бізнесом, а й політичними партіями. Тому навіть спроби обмежити такі програми після їх запровадження неодмінно викликають запеклий опір. Досвід багатьох країн підтверджує, що зменшення витрат на регулювання ринку політично утруднене за будь-якої ситуації.

Висновок

Політика регулювання сільськогосподарського ринку в розвинутих країнах має чітко виражений характер державного аграрного протекціонізму. Головною його особливістю на даному етапі суспільного розвитку стала ситуація можливості ефективного вирішення проблеми продовольства, чого вдалося досягти за всю історію людства лише після Другої світової війни внаслідок поширення програм «зеленої революції», розвитку високих технологій у сільськогосподарському виробництві та цілому ряду інших соціально-економічних факторів, обумовлених позитивним розвитком цивілізації. У результаті реалізації такої політики протекціонізму стимулюється розвиток аграрного сектора передусім в плані вирішення якісних та традиційно економічних показників ефективності, забезпечується продовольча безпека країни.

Слід підкреслити різноманітність форм і методів даних процесів в різних країнах. Врахування і широке використання цього досвіду є необхідною умовою для вдосконалення та поглиблення аграрних перетворень в Україні. Створення у тому чи іншому вигляді стабілізаційних програм підтримання аграрного сектору є бажаним кроком на шляху оптимізації ринкових відносин у сільському господарстві. Однак такі програми повинні бути досить обмеженими щодо кошторису та асортименту регульованої продукції, прозорою для громадського контролю, орієнтованими на вирішення тактичних завдань регулювання ринку в період трансформаційної нестабільності. Під час їх створення необхідно обов'язково визначати граничні часові параметри дії та контрольні терміни, в яких необхідно буде порівняти позитивні і негативні наслідки. Подібні програми після перших ознак самостабілізації повинні поступово згортатися. Ринковий механізм повинен мати пріоритет над економічним втручанням держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Саблук П. Т., Карич Д. Я., Коваленко Ю. С. Основи організації сільськогосподарського ринку. — К.: ІАЕ, 1997. — С. 25.
2. OECD in figures. 1996 edition. P. 34—35.
3. Чечель О. М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки // Економіка АПК. — 2000. — № 8. — С. 73—75.
4. Коробейников М. Агрпромышленный комплекс России в системе мирового продовольственного хозяйства // Международный сельскохозяйственный журнал. — 2000. — № 3. — С. 21—22.
5. Школьний О. О. Формування політики регулювання системи аграрного підприємництва // Економіка АПК. — 2002. — № 5. — С. 31—34.
6. Фурса А. В. Державна підтримка аграрної реформи // Економіка АПК. — 2001. — № 7. — С. 11—14.
7. Кваша С. М. Удосконалення аграрних зовнішньоекономічних відносин та особливості регулювання аграрного ринку в країнах ЄС // Економіка АПК. — 2000. — № 6. — С. 92—95.
8. Історія економічних вчень: Підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Титаренко, А. М. Поручник та ін.; За ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Титаренко. — К.: КНЕУ, 1999. — С. 81—89.

9. Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран. — СПб.: Экономическая школа, 1995. — С. 290.
10. Огінський А. М. Управління світовим аграрним виробництвом // Економіка АПК. — 2001. — № 1. — С. 105—108.
11. Бурдейний І. М. З досвіду державного регулювання сільськогосподарського виробництва зарубіжних країн // Економіка АПК. — 2001. — № 2. — С. 124—126.
12. Тютюнник С. В. Зарубіжний досвід державного регулювання зернового ринку // Економіка АПК. — 1999. — № 5. — С. 73—75.
13. Кононенко В. І. Система регуляторів перехідної економіки України. — К.: ІЕ НАНУ, 1999. — С. 72—74.
14. Лобас М. Г. Розвиток зернового господарства в Україні. — К.: НВАТ «Агроінком», 1997. — 397 с.
15. Галушко В. П., Хоменко В. Ф. Державне регулювання та підтримка сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах // Економіка АПК. — 1998. — № 11. — С. 3—6.
16. Губені Ю. Е. Регулювання аграрного ринку в сільському господарстві Чехії // Економіка АПК. — 1998. — № 2. — С. 72—74.
17. Паламарчук Г. М. Основні напрями обмеження монопольного ціноутворення // Система регуляторів перехідної економіки України. — К.: ІЕ НАНУ, 1999. — С. 95—120.
18. Kohls L. R. Marketing of Agricultural Products. 7th ed. — N. Y., Macmillan, 1990. — P. 363.
19. Tracy M. Agricultural Policy in the European Union and other Market Economies. Brussels: APS, 1999. — P. 15.
20. Сватош М., Губені Ю. Е., Аверчев О. В. Державний фонд ринкової регуляції у сільському господарстві Чеської Республіки // Економіка АПК. — 2001. — № 3. — С. 116—119.

Рекомендована кафедрою фінансів та кредиту

Надійшла до редакції 2.10.03
Рекомендована до друку 8.10.03

Мороз Олена Омелянівна — доцент кафедри фінансів та кредиту
Вінницький національний технічний університет